

Budai István

Az elítéltek költségvetési foglalkoztatása^{*}

Szöllősy Oszkár a Magyar börtönügy című könyvében 1930-ban ezt írta a munkáltatásról: „A munkához szoktatásban tehát, amivel szabadságának hasznos felhasználására neveljük az elítéltet, egybeolvad az erkölcsi és a szaknevelés. Figyelemmel kell lenni ezeken felül a rabmunkáltatás terén az államkincstár érdekére, vagyis arra is, hogy a büntetésvégrehajtás költségeit a lehető legnagyobb mérvben fedezze a rabmunka jövedelme. Igazságos ugyanis, hogy ezek a költségek nemcsak az adófizetőket, hanem azokat is terheljék, akik okozói voltak. A munkának tehát lukratívnak [hasznot hozónak] kell lennie... Sokan vannak a letartóztatottak között, akik munkához szoktatásra egyáltalában nem szorulnak. Ám a munkakényszert ezekkel szemben sem lehet mellőzni..., mert különben henyéléséhez szoktatnók azokat is, akik a börtönön kívül is szorgalmasak voltak... Tétlenség mellett, ami tiltott érintkezésre, a szabályok kijáratására irányuló összebeszélésekre, szökés előkészítésére stb. sarkalhatja a letartóztatottakat, a rabfegyelem is nehezebben tartható fenn; ebből a nézőpontból a munkáltatás egyszersmind biztonsági intézkedés is.”

A Bv. tvr. 25. §-ának (1) bekezdése értelmében a szabadságvesztés végrehajtása során meg kell teremteni a rendszeres munkavégzés feltételeit. A 36. § előírja, hogy az elítélt jogosult társadalmilag hasznos munka végzésére, a munka mennyiségének és minőségének megfelelő jövedelemre.

A jogalkotó a szabadságvesztés feladataként fogalmazza meg, hogy az tartsa fenn az elítélt önbecsülését, fejlessze a felelősségérzetét, és ezzel segítse elő, hogy felkészüljön a szabadulása utáni, a társadalom elvárásának megfelelő önálló életre. Ennek érdekében fel kell használni a szükséges gyógyító, oktató, erkölcsi és szellemi erőforrásokat, biztosítani kell a rendszeres munkavégzés feltételeit.

A foglalkoztatás keretében a bv. szervezet biztosítja:

„a) az alapfokú iskolai oktatást;
b) a szakirányú képzést;
c) a munkáltatást;
d) a terápiás foglalkoztatást;
e) a művelődési, a szabadidős, a sport, továbbá a személyiségfejlesztő és gyógyító, rehabilitációs programokon való részvétel lehetőségét.” [6/1996. (VII. 12.) IM rendelet].

A jogalkotó az elítéltek munkáltatását a szabadságvesztés végrehajtásának fontos részének tekinti. Célja az, hogy elősegítse az elítélt testi és szellemi erejének fenntartását, lehetőséget adjon a szakmai gyakorlottság megszerzésére és fejlesztésére, és ezáltal megkönnyítse, hogy a szabadulása után a társadalomba beilleszkedjék.

^{*} A Kriminálexpón – 2009. május 6-án – elhangzott előadás szerkesztett változata.

Egyre több elítéltnek kellene a felszabaduló idejére tartalmas művelődési, oktatási, képzési programot biztosítani. De nem számolhatunk az igazságügyi és rendvédelmi tárca hirtelen meggazdagodásával, amely finanszírozni tudná ezeket a költséges programokat. A büntetés-végrehajtás így belekerült egy ördögi körbe, amelyben egyre növekvő számú elítéltre a pénz hiányában egyre kevesebb személyzet és program jut.

Egyetlen büntetés-végrehajtási rendszer sem tudja függetleníteni magát a társadalom realitásaitól. Az adott ország gazdasági helyzete természetesen meghatározza az ott lévő börtönök állapotát, a fogvatartotti programokra fordítható összegek nagyságát.

Ma már a büntetés-végrehajtási intézetek többségének komoly nehézséget jelent a fogvatartottak foglalkoztatása.

A jogszabályban előírt munkavégzéshez való jog érvényesülésének objektív és szubjektív akadályai egyaránt vannak. Az objektív nehézségek közül meghatározó a fogvatartotti állomány létszámahoz igazodó megfelelő munka-lehetőség hiánya. A legnagyobb gondot a vállalkozások, intézmények megrendeléseinek csökkenése jelenti. A magánvállalkozások nem szívesen dolgoztatnak bv. intézetben fogva tartott munkaerőt, annak ellenére, hogy a foglalkoztatásnak lényegesen kedvezőbb költségvonzata lenne. A külső foglalkoztatásra szintén kevés a lehetőség, bár ez területileg eltérő. (Balassagyarmat környékén, ahol 17%-os a munkanélküliség, lehetetlen külső, de akár bedolgozói munkát találni.)

További problémát jelent a XIX. század végén épült büntetés-végrehajtási intézetek és a mellettük működő kft.-k elmaradott infrastruktúrája. Komoly nehézség forrása az intézeteknél tapasztalható telítettség is, amely miatt a relatíve több fogvatartottra kevesebb munkahely jut.

A foglalkoztatás szubjektív akadályai a fogvatartotti oldalon jelentkeznek. Az elítélteknek akkor van nagyobb esélyük a munkáltatásra, ha valamilyen szakképzettséggel, szakmai gyakorlattal rendelkeznek. A fogvatartottak jelentős része azonban iskolázatlan, szakképzetlen, legfeljebb segédmunkásként vagy mezőgazdasági idénymunkásként foglalkoztatható. További akadály a munkáltatásnak az is, hogy a fogvatartottak egészségi állapota az átlagnépességnél rosszabb, így gyakran csak könnyű fizikai munkát végezhetnek. Külön gondot jelent a csökkent vagy megváltozott munkaképességűek foglalkoztatása, az állapotuknak megfelelő munka hiánya.

A jelenleg érvényben lévő szabályozás szintén a munkavégzés ellen hat: aki dolgozik, attól levonjuk a tartási költséget, amely ebben az évben kiugró mértékben emelkedett – 300 Ft/nap – ,ha valaki egész hónapban dolgozik, attól 9 000 Ft levonnak. Ha az illető munka mellett még oktatásban is részt vesz, tovább csökken a szabadon felhasználható keresete. Azt sújtjuk, aki dolgozik és tanul; a nem dolgozók között szép számmal akadnak olyan személyek, akik soha nem dolgoztak, nem is akarnak, anyagi téren nincsenek ráutalva az intézeti keresményre, költségvetési pénzből pedig ellátjuk őket tisztasági szerek-

kel. Az elítéltek belső munkanélküliségével, relatív elszegényedésük növekedésével nő az intézetek belső biztonságát veszélyeztető elégedetlenség.

Az elítéltet munkával az intézet vagy az e célra alapított gazdálkodó szervezet foglalkoztatja. A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben a költségvetési munkáltatás klasszikusan az intézet fenntartásához szükséges munkavégzéshez kapcsolódik:

háziműhely	24 fő,
mosoda	7 fő,
fogvatartotti konyha	17 fő,
raktárak	3 fő,
improduktív tevékenység	4 fő,
összesen:	55 fő.

Az intézet befogadóképessége 321 fő, jelenleg 380 fő fogvatartottat tartunk fogva, közülük 56 fő előzetesen letartóztatott. 150 fő dolgozik az Ipoly Cipőgyár Kft.-nél és 55 fő a költségvetés keretében. A jelenlegi létszámhoz viszonyítva ez a 205 fő dolgozó elítélt még egy viszonylag kedvező helyzetet feltételez, ugyanis a fennmaradó létszám 50–60%-a olyan egészségügyi korlátozásokkal rendelkezik, amelyek alapján nem lehet munkába állítani; az elítéltek egy része pedig soha nem végzett fizikai munkát, és bent az intézetben sem akar dolgozni; egy részüket viszont biztonsági okokból nem célszerű munkába állítani.

A költségvetési foglalkoztatásban elsősorban szakemberekre lenne szükség: szakácsra, kőművesre, vízvezeték-szerelőre, hegesztőre, szobafestőre; természetesen a végrehajtó intézetekben ezekből van a legkevesebb, illetve a szakmával rendelkezőkhöz mindenki ragaszkodik, úgy, mint az EVSZ hatálya alá helyezhető elítéltekhez.

A képzési programjainkat úgy állítottuk össze, hogy általában azokban a szakmákban képezzük az önként jelentkező elítélteket, amikre egy 165 éves intézetben szükség van; így a képzésben résztvevő fogvatartottak a gyakorlati oktatás során elvégezték a szükséges felújításokat, azt követően pedig biztosítottak voltak a szakemberek a háziműhely, illetve az Ipoly Cipőgyár Kft. részére. Így került sor kőműves, szobafestő-mázoló, vízvezeték-szerelő és burkoló szakképzésre.

Tudjuk, hogy a bv. intézet mint költségvetési szerv nem vállalkozhat, csak a szabad kapacitása terhére vállalhat el különböző tevékenységeket, amelyekkel növelni tudja a saját bevételeit is egyben; erre viszont minden intézet rá van kényszerítve.

A következő kérdéseket, problémákat csak gondolatébresztőnek vetem fel: Mennyiért vállalhatunk el egy munkát: az önköltségszámítás alapján kiszámított díjon, vagy ezt megnövelt, kvázi vállalkozói díjszabáson? A költségvetési foglalkoztatás keretében gondot jelent a fogvatartottak és a munkáltatók ösztönzése. A biztonsági szabályok merev, szigorú betartása szintén a munkáltatás, illetve a munkaidő-kihasználtság rovására megy.

Jelentős motiváló tényezőként jelentkezett intézetünkben az elítéltek oldaláról a pályázatok megvalósításában történő részvétel, amely látványos, eredményeket hozó, ráadásul ezek a munkák:

- az új autóbusz-pályaudvar környezetének kialakítása,
- a katonatemető rendbetétele,
- a Palóc Liget sétáló útjainak teljes felújítása,
- a műemlék börtönkápolna és könyvtár felújítása,
- a csecsemőotthon körüli munkák elvégzése – kint, a „szabad életben” végzett tevékenységek voltak.

Az elítéltek nagyon pozitív hozzáállása mellett ezek a projektek jelentősen növelték az intézet városon belüli elfogadottságát, csökkentették az elítéltekkel szembeni előítéletet, ezáltal hozzájárultak a sikeres reintegrációhoz.

Amit meg kellene oldani: a fogvatartottak foglalkoztatását a társadalomba történő visszavezetés, a beilleszkedés elősegítését szolgáló rehabilitációs programrendszer részévé kellene tenni. A fogvatartott díjazásakor nem csupán a munkavégzést, hanem az egyéb programokon való részvételt is értékelni kellene.

Végezetül egy külföldi példa. Kanadában az elítéltek által előállított termékek 90%-át a belső piacra, a kormányhivatalok, illetve az ún. NGO-k, az oktatási és egészségügyi szervezetek megrendelésére állítják elő. A rendszer sikeres működése abban rejlik, hogy el tudják érni a meghatározó nagyságú és folyamatos állami megrendelést. Az állami szerveket Kanadában sem kötelezik törvényben arra, hogy a büntetés-végrehajtás gazdasági társaságától vásároljanak, de ettől függetlenül ez minden intézménynél, állami gazdálkodó szervnél természetes dolog, „hagyomány”. Ezáltal több célt érnek el: egyrészt az erről a területről beszerzett termékeken keresztül közvetlenül segítik a fogvatartotti foglalkoztatás állami feladatának teljesítését, másrészt a források a költségvetési körön belül maradnak.